

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2024 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEARBOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2024

2

Vilnius 2024

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2024

2

Vilnius 2024

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2024 metai

2

Lietuvos istorijos institutas
Vilnius 2024

Žurnalo leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-22-32

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakingoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Dariusz STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Mindaugas ŠAPOKA (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Iliojaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities.
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE
EBSCO Publishing. Litanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai)
Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje:
<https://www.istorija.lt/leidiniai/mokslo-zurnalai-ir-testiniai-leidiniai/lietuvos-istorijos-metrastis/672>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2024
© Straipsnių autoriai, 2024

Turinys

Straipsniai

B. M a n y š. Being a Mother of Two Sons. Duchess Franciszka Urszula Wiśniowiecka-Radziwiłłowa's Relationship with Her Twin Sons in the Light of Her Correspondence	7
Būti dviejų sūnų mama. Kunigaikštienės Pranciškos Uršulės iš Višnioveckių Radvilienės santykiai su sūnumis dvyniais pagal jos korespondenciją. Santrauka	39
V. P u g a č i a u s k a s. Vilniaus vaito suolininkų teismas 1795–1814 m.	41
The Benchers' Court of the Vogt of Vilnius, 1795–1814. Summary	56
V. Ž a l t a u s k a i t ě. Apie konfliktus dėl škaplierių, seseris Žilytės ir kitokią pasauliečių struktūrų Bažnyčioje raišką po 1863–1864 m. sukilimo Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijose	59
On the Conflicts over the Scapulars, about the Žilytė Sisters, and Other Expression of Lay Structures in the Church in the Dioceses of Vilnius and Samogitia (Telšiai) after the Uprising of 1863–1864. Summary	75
T. B a i r a š a u s k a i t ě. Pobaudžiavinio kaimo savivaldos iššūkiai, patirtys ir galių demonstravimas. XIX a. 7 dešimtmetis – XX a. pradžia	77
Challenges, Experiences, and Empowerment in the Self-Government of the Post-Serfdom Village. The 1860s – the Early Twentieth Century. Summary.....	111
T. K r u t u l y s. Istorikai Lietuvos radijuje tarpukariu: tarp lūkesčių ir skurdžių rezultatų	113
Historians in the Interwar Lithuanian Radio: Between Expectations and Poor Results. Summary	134
J. S k i r i u s. JAV lietuvių politinės veiklos vienybės atkūrimas 1947–1948 metais: tautininkų apsisprendimas sugrįžti į Amerikos Lietuvių Tarybą	137
Restoration of Unity in the Political Activity of American Lithuanians in 1947–1948: The Nationalists' Resolve to Return to the American Lithuanian Council. Summary	156

Publikacija

- V. Stravinskienė. Iš visuotinių gyventojų surašymų istorijos: Vilniaus miesto atvejis 159

Recenzijos, anotacijos

- M. Šapoka. Rec.: Jan Jerzy Sowa. Wojskowa Temida. Dyscyplina i sądownictwo wojskowe w Koronie w dobie wojen tureckich w drugiej połowie XVII wieku. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2021. 382 s. ISBN 978-8374-316-76-7 179
- J. Sarcevičienė. Rec.: Angelika Blinda. Teofila z Jabłonowskich Sapieżyna. Życie prywatne i działalność publiczna. Kraków: Księgarnia akademicka, 2023. 377 p. ISBN 978-83-8138-819-1 183
- V. Davoliūtė. Rec.: J. Stončius. Neapykantos ribos: antisemitizmas Lietuvoje 1944–1990 metais. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2022. 509 p. ISBN 978-6094-811-58-6 193
- V. Stravinskienė. Rec.: Krzysztof Buchowski. Historia polityczna Litwy 1987–2004: od sowieckiej republiki związkowej do integracji ze światem Zachodu. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2023. 472 s. ISBN 978-8374-317-67-2 197

VIRGILIJUS PUGAČIAUSKAS

(Lietuvos istorijos institutas)

VILNIAUS VAITO SUOLININKŲ TEISMAS 1795–1814 M.

ANOTACIJA. Straipsnyje nagrinėjama Vilniaus vaito suolininkų teismo veikla 1795–1814 m. Aptariamos vaito ir suolininkų profesinės biografijos, teismo darbo veiklos sąlygos, nulėmtos ilgamečių tradicijų ir naujų kardinalių politinių pokyčių, taip pat teismo nagrinėjamų civilinių ir kriminalinių bylų turinys, teismų sprendimų praktikos. Atskleidžiama teisminės kultūros tradicijos kaita Vilniaus mieste po Abiejų Tautų Respublikos padalijimų. Tyrimas padeda geriau pažinti miestiečių luomo ūkinės, finansinės, kriminalinės, visuomeninės ir šeimyninio gyvenimo problemas bei jų santykius su kitų luomų ir sluoksnių miesto gyventojais.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Vilnius, vaitas, suolininkai, kriminalinės, finansinės, civilinės bylos.

ABSTRACT. The article examines the activities of the benchers' court of the vogt of Vilnius from 1795 to 1814. It discusses the professional biographies of the vogt and the benchers, the conditions of the court operation as a result of its long-standing traditions and new radical political changes, the content of civil and criminal cases handled by the court, and the practice of court decisions. It reveals the changes in the tradition of judicial culture in Vilnius after the partitions of the Republic of the Two Nations. The research helps to gain a better understanding of the economic, financial, criminal, social, and familial problems of townspeople and their relations with other classes and strata of the urban population.

KEYWORDS: Vilnius, vogt, benchers, criminal, financial, civil cases.

Įvadas

Vilniaus miesto savivaldos tyrimuose iki šiol nėra atskiro specialaus darbo, skirto vaito suolininkų teismo problematikai. Išsamiausiai teismo problemas aptarė Tamara Bairaišauskaitė, nagrinėjusi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismų sistemos situaciją po

Abiejų Tautų Respublikos padalijimų. Straipsnyje ji išsamiai aptarė teismo bylas dėl muštynių, vagysčių, neofičių ir įvardijo 1798–1802 m. dirbusių suolininkų pavardes¹. Atlikti išsamesnį vaito suolininkų teismo veiklos aplinkybių tyrimą per trumpą 20 metų laikotarpį įgalina nauji informatyvūs šaltiniai (Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Vilniaus magistrato fondas (f. 458): teismo protokolai, suimtųjų sąrašai, susirašinėjimo su kitomis teisminėmis institucijomis ir Vilniaus policija raštai, Vilniaus miestų gyventojų prašymai ir skundai teismui 1801–1814 m. laikotarpiu, kas mėnesį teismo siunčiamos ataskaitos Vilniaus gubernijos valdžiai, prokurorui ir Vilniaus apskrities striapčiui (prokuroro padėjėjui) apie (ne)išnagrinėtas ir naujai gautas bylas).

Vaito suolininkų teismo veiklos problema yra aktuali ne tik teisminės tradicijos kaitos požiūriu, bet ir miesto savivaldos tyrimų kontekste, nes suteikia galimybę gilintis į miestiečių luomo ūkinio, finansinio, visuomeninio, kriminalinio ar šeimyninio gyvenimo peripetijas, taip pat jų santykius su kitų luomų ir socialinių sluoksnių gyventojais. Visa tai padeda geriau pažinti XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios Vilniaus miesto funkcionavimo charakteristikas.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti Vilniaus vaito suolininko teismo sudėtį, darbo aplinką, civilinių ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimo praktikas.

Vaitas ir suolininkai – tarp tarnybos ir verslo

Vilniaus magistratė šalia burmistrų teismo 19 metų funkcionavo vaito suolininkų teismas, kuris nagrinėjo miesto gyventojų civilines ir baudžiamąsias bylas. Teisėjų atžvilgiu Rusijos valdžia nesiėmė pertvarkymų – teismą sudarė vaitas ir 11 suolininkų. Vilniaus vaitas, karaliaus tarėjas, pirklys Nikodemas Pšemeneckis (1740–1808) teisme pirmininkavo nereguliariai, ypač aktyvus jis buvo 1800 m. spalio–gruodžio mėn., kai vizavo korespondenciją, posėdžių ir apklausos protokolus². 1801 m. gegužės 7 d. vadovavo vienam teismo posėdžiui³. 1802 m. spalio–gruodžio mėn. laikotarpiu pirmininkavo ke-liolikoje bylų. Viena jų buvo Lenkijos dvaro šambeliono Antano Paškevičiaus finansinio pobūdžio byla su Kauno stovyklininku Juozapu Chrapickiu. Taigi galima būtų manyti, kad vaitas pasirinkdavo svarbesnes bylas, tačiau jis aktyviai dalyvavo ir įprastinių (dėl

¹ T. Bairaišauskaitė, Nykstantys Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismai Vilniuje: praktika ir kasdienybė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis: mokslinių straipsnių rinkinys: skiriama profesorės Jūratės Kiaupienės 65-mečiui*, sud. R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2012, p. 558–562.

² M. Czeppe, E. Orman, Nikodem Przemieniecki, *Polski słownik biograficzny*, t. XXVIII, z. 119, Wrocław, 1985, s. 724–725; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1800, 1802 m. raštai, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 433, ap. 1, b. 86, l. 22, 24, 31, 39–41, 48; f. 458, ap. 2, b. 172, l. 1–16, 64–65.

³ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1801 m. protokolas, ten pat, f. 458, ap. 2, b. 255, l. 1.

muštynių, vagysčių, finansinių) bylų svarstymuose 1802 m. ir 1803 m. vasario–gegužės mėnesiais⁴. 1804 m. jis posėdžiavo tik vienoje byloje⁵. Magistrato rašte nurodoma, kad 64 metų sulaukęs vaitas sirgo⁶.

Įprastai jį nuolatos pasikeisdami pavaduodavo burmistrai: nuo 1795 m. Aleksandras Chmaržinskis, vėliau Lenkijos karaliaus dvaro sekretorius Joachimas Henrikas Frobenas, 1802 m. ir 1803 m. vasario mėn. – Vincentas Minkevičius, 1803 m. gegužės mėn. – Karolis Kaufmanas ir Simonas Giecas (keliuose posėdžiuose tarėjas Juozapas Lukienovičius). Nuo 1804 m. S. Giecas nuolat pavadavo vaitą. Tiesa, iki 1807 m. rugsėjo teismui vadovavo burmistras Antanas Germanas. 1808 m. mirus vaitui, S. Giecas iki pat 1814 m. ėjo vaito pareigas, greičiausiai tokiam paskyrimui turėjo įtakos ir tai, kad burmistras buvo vaito žentas⁷. S. Giecas dalyvavo praktiškai visuose teismo bylų procesuose, tačiau viename posėdyje jį pavadavo magistrato tarėjas advokatas P. Sviecickis⁸. Taigi teisme, be vaito ir suolininkų, laikinai teisėjauti galėjo kiti magistrato nariai – burmistrai, išimtiniais atvejais – tarėjai.

1794 m. magistrato rinkimų protokolą pasirašė suolininkai Kristijonas Krečmeris ir Juozapas Gaidamavičius, kurie 1795 m. tapo tarėjais⁹. 1798 m. gruodžio 11 d. rinkiminėje sesijoje dalyvavo suolininkai Felicijonas Kosobudzkis, Dominykas Zaikovskis, A. Germanas (išrinktas į šias pareigas 1790 m.), Vincentas Malinovskis, Pranciškus Danilevičius, Martynas Bžonevičius, Juozapas Jakubovskis, Juozapas Kryčevskis, Antanas Nekčinskis, Petras Majevskis. Šiame posėdyje tarėjais vienbalsai buvo išrinkti V. Malinovskis, P. Danilevičius, J. Jakubovskis ir M. Brzonevičius. Laisvas suolininkų vietas užėmė Karolis Kaufmanas, Leonardas Jocheris, Samuelis Kahlas, Pranciškus Jakubovskis, Jonas Mikišas, Juozapas Lukenovičius, Juozas Klimaševskis. Tuo tarpu suolininkas

⁴ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1802–1803 m. protokolai, ten pat, b. 172, l. 34–45, 50–63.

⁵ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1804 m. protokolai, ten pat, b. 173, l. 31.

⁶ Kaip svarbiausias miesto pareigūnas vadovavo kai kuriems magistrato generaliniams ir rinkiminiams posėdžiams, Vilniaus magistrato 1799 m. generalinis posėdis, ten pat, ap. 1, b. 467, l. 314; Vilniaus magistrato 1801 m. rinkiminis posėdis, ten pat, ap. 2, b. 1, l. 1; Vilniaus magistrato 1804 m. raštas, ten pat, ap. 1, b. 639, l. 20–22.

⁷ V. Pugačias, Vilniaus savivaldos institucijos XIX a. pusėje: istorinis-teisinis aspektas, *Lietuvos istorijos metraštis*. 2000, 2001, p. 153; T. Bairaišauskaitė, min. veik., p. 560–561; Vilniaus magistrato teismo 1808 m. raštai, LVIA, f. 458, ap. 2, b. 13, l. 175, 181; Vilniaus magistrato 1804 m. raštas, ten pat, ap. 1, b. 639, l. 20–22; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1803 m. protokolai, ten pat, ap. 2, b. 172, l. 66, 99–103; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1813 m. protokolai, ten pat, b. 184, l. 1–5; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1803 m. protokolai, ten pat, b. 227, l. 2–5; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1807 m. protokolai, ten pat, b. 175, l. 1–20.

⁸ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1805 m. spalio 20 d. protokolai, ten pat, b. 174, l. 79; Vilniaus magistrato ir vaito suolininkų teismų advokatų 1798 m. sąrašas, ten pat, ap. 1, b. 454, l. 242.

⁹ Vilniaus magistrato tarybos burmistro M. Borkovskio 1804, 1806 m. raštai, ten pat, b. 636, l. 78–79.

F. Kosobudzkiš prašė atleisti iš suolininkų pareigų dėl „senyvo amžiaus, silpnos sveikatos bei nutolusios nuo miesto gyvenamosios vietos“¹⁰. Savo ruožtu J. Kričevskis atsistatydinimo iš pareigų prašymą taip pat motyvavo silpna sveikata, dėl kurios po išrinkimo nė karto nedalyvavo suolininko darbe¹⁰.

1801 ir 1802 m. teisėjų funkcijas vykdė J. Mikišas, Mykolas Stanislavskis, Jonas Proceenas, Antanas Trapas, Juozapas Klimavičius, Vincentas Freisas, Konstantinas Oltosielskis¹¹. 1803 m. pasikeisdami teisėjavo suolininkai J. Mikišas, V. Freisas, M. Stanislavskis, J. Proceenas, Samuelis Vibersas¹². Po trejų metų teisme posėdžiavo suolininkai J. Proceenas, S. Vibersas bei naujai išrinkti Liudvikas Kuleša ir Motiejus Maksas¹³.

1808 m. suolininku tapo pirklys Pranciškus Šteingeris¹⁴. 1811 m. magistrato rinkimų protokoluose pasirašė teismo suolininkai Juozapas Rutkovskis ir Anufras Orlovskis¹⁵. Šiuose rinkimuose išrinkti 6 nauji suolininkai: Karolis Tymovskis, Karolis Vagneris, Motiejus Žolkovskis, Anupras Hadotovskis, Stanislovas Šablovskis ir Andrejus Voronovičius. Taip suolininkų sudėtis buvo visiškai sukomplektuota¹⁶. Napoleonmečiu teisėjavo burmistras S. Giecas, suolininkai J. Mikišas, Pranciškus Poznanskis, A. Orlovskis, J. Rutkovskis, P. Šteingeris, Juozapas Bohdzevičius¹⁷. Iki pat teismo panaikinimo 1814 m. įvairiu laiku teisėjavo P. Poznanskis, J. Bohdzevičius, J. Rutkovskis, A. Orlovskis¹⁸. Galima teigti, kad teisme posėdžiavo skirtingas skaičius suolininkų, tačiau dažniausiai 2–4.

Taigi, dalis minėtų suolininkų teisėjo pareigų nevykdė, bet buvo skiriami arba renkami atlikti įvairias funkcijas savivaldoje. J. Jakubovskis paskirtas Butų komisijos komisaru¹⁹. S. Krasniskis išrinktas tarėju ir paskirtas atstovauti magistratui miesto policijoje, vėliau kartu su Konstantinu Oltosielskiu buvo paskirtas talkinti policijai surašant

¹⁰ Vilniaus magistrato 1798 m. rinkiminis posėdis, ten pat, b. 454, l. 231, 258–259, 361.

¹¹ T. Bairašauskaitė, min. veik., p. 560; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1801–1802 m. protokolai, LVIA, f. 458, ap. 2, b. 225, l. 1–4, 10; b. 226, l. 1–4; b. 172, l. 1–10.

¹² Vilniaus vaito suolininkų teismo 1803 m. protokolai, ten pat, ap. 2, b. 227, l. 2–40; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1803 m. protokolai, ten pat, b. 188, l. 7–73.

¹³ Kalendarz adresowy dla wydziału uniwersytetu imperatorskiego Wileńskiego na rok 1807, Wilno, s. 5; I. J a n i c k a, *Kultura higieniczna Wilna w latach 1795–1915*, Gdansk, 2009, s. 65; Vilniaus magistrato 1804 m. raštas, LVIA, f. 458, ap. 1, b. 639, l. 20–22; Vilniaus magistrato tarybos burmistro M. Borkovskio 1804, 1806 m. raštai, ten pat, b. 636, l. 78–79; b. 679, l. 98–99; Vilniaus pirklių 1795 m. sąrašas, ten pat, b. 375, l. 23.

¹⁴ Vilniaus magistrato tarybos burmistro M. Borkovskio 1808 m. rugpjūčio 1 d. raštas, ten pat, b. 715, l. 54.

¹⁵ Vilniaus magistrato 1811 m. rugpjūčio 11 d. rinkiminio posėdžio protokolas, ten pat, f. 1199, ap. 1, b. 24, l. 6.

¹⁶ Vilniaus magistrato 1811 m. rugpjūčio 18 d. rinkiminio posėdžio protokolas, ten pat, l. 9–10.

¹⁷ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1812 m. protokolai, ten pat, ap. 2, b. 177, l. 1–22.

¹⁸ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1813 m. protokolai, ten pat, f. 458, ap. 2, b. 184, l. 1–2; b. 186, l. 141.

¹⁹ Vilniaus magistrato posėdžio 1998 m. protokolas, ten pat, ap. 1, b. 454, l. 112.

žydus²⁰. 1804 m. S. Giecas tarnybiniame rašte konstatavo, kad dalis suolininkų, kaip antai J. Mikišas, A. Trapas, S. Krasinskis, Rapolas Voicekovskis, K. Oltosielskis, visus metus nedalyvavo posėdžiuose, o Petras Majejskis, V. Freisas ir L. Kuleša magistrato sprendimu paskirti į kitas pareigas. Teismo bylų svarstymuose dalyvavo tik trys suolininkai. Teismo pirmininkas prašė magistrato įpareigoti posėdžiuose nedalyvavusius suolininkus užimti pareigas arba išrinkti kitus teisėjus²¹. Štai suolininkas M. Žolkovskis išrinktas 1811 m. į miesto dūmą²². Kitas atvejis liudija suolininko nenorą vykdyti teisėjo pareigas, nes tai trukdė verslo reikalams. 1803 m. P. Jakubovskio prašymas atleisti iš užimamų pareigų dėl sveikatos būklės teismo sprendimu nebuvo patenkintas, argumentuojant, kad prašytojas nepateikė gydytojo sveikatos pažymos, o Vilniaus karinio gubernatoriaus Levino Benigseno ir civilinio gubernatoriaus Ivano Frizelio įsakymais nurodyta išrinktiems miesto pareigūnams vykdyti pareigas nuolatos²³. Tiesa, P. Jakubovskis atkakliai gynė savo interesą, jis pateikė gydytojo Jokūbo Šukevičius parengtą sveikatos pažymą, liudijančią, kad suolininkas „negali protiškai dirbti“. Teismas priėmė naują nutarimą – nubausti suolininką 25 rb. bauda už pasipriešinimą vykdyti paskirtą darbą bei įspėjo, kad pasikartojus tokiems atvejams, bus informuota aukštesnė valdžia²⁴.

Konstatuojame, kad suolininkų sudėtis nebuvo pastovi dėl įvairiausių priežasčių: dalis išrinkti tarėjais, kiti paskirti dirbti administracinėse pareigose arba siekė atsistatydinti, nes visuomeninės pareigos trukdė verslo reikalams.

Teisėjų daugumą sudarė prekyba besiverčiantys miestiečiai. XVIII a. pab. N. Pšemeneckis vykdė plačią prekybinę veiklą kaip pirmos gildijos pirklys, tačiau apie 1806–1807 m. ją nutraukė²⁵. Pirklys S. Giecas prekiaavo bakalėja ir gėrimais, buvo nekilnojamojo turto (posesija 383 pagal 1808 m. miesto planą) savininkas²⁶. Tarp suolininkų taip pat buvo miestiečių, įsirašiusių į pirklių gildiją, kaip antai, Pranciškus Poznanskis (1774–?), su kitais broliais prekiaavęs galanterija ir smulkiais gaminiais, buvęs Vitebsko pirklys A. Orlovskis, J. Jakubovskis, A. Germanas, L. Kulešas, J. Procenas, P. Šteingeris²⁷. XVIII a.

²⁰ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1801 m. raštas, ten pat, ap. 2, b. 225, l. 1; Vilniaus magistrato tarybos burmistro M. Borkovskio 1806 m. raštas, ten pat, ap. 1, b. 679, l. 10–11.

²¹ Vaito suolininkų teismo pirmininko S. Gieco 1804 m. raštas, ten pat, ap. 2, b. 213, l. 110.

²² Vilniaus magistrato 1811 m. rugpjūčio 18 d. rinkiminio posėdžio protokolas, ten pat, f. 1199, ap. 1, b. 24, l. 9–10.

²³ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1802 m. byla, ten pat, ap. 2, b. 172, l. 66.

²⁴ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1804 m. bylų suvestinės, ten pat, ap. 2, b. 173, l. 14–15.

²⁵ A. M b r u l e v i č i ū t ė, *Vilniaus pirkliai XIX amžiuje: statusas, veikla, galimybės*, Vilnius, 2016, p. 116.

²⁶ Ten pat, p. 216, 219, 334; V. D r ė m a, *Vilniaus namai archyvų fonduose*, kn. IV, Vilnius, 2001, p. 153.

²⁷ A. M b r u l e v i č i ū t ė, *Vilniaus pirkliai XIX amžiuje...*, p. 44–45, 105, 106–116, 120, 336; tos pačios, Vilniaus pirkliai krikščionys 1795–1824 metais, *Lituanistica*, t. 57, nr. 1(83), 2011, p. 35.

pabaigoje V. Freisas prekiavo druska. 1798 m. trečios gildijos pirklių sąrašuose nurodyta, kad A. Germanas prekiavo vynu ir kitais alkoholiniais gėrimais, L. Kuleša – įvairiais geležiniais ir mediniais daiktais, K. Kaufmanas – gėrimais ir kitomis „krašto prekėmis“²⁸. Taigi jie buvo priversti derinti teisėjo pareigas su verslo reikalais, kurie buvo pagrindinis pragyvenimo šaltinis.

Teisme taip pat darbavosi raštininkas, regentas ir instigatorius. 1807 m. teismo regentu ir raštininku Vilniaus žemės teismo advokato Stanislovo Podpipeto prašymu, pritarus teisėjams, paskirtas Vincentas Kaributas Daškevičius²⁹. 1812 m. instigatoriumi po priesaikos teisme paskirtas advokatas Antanas Bunakas. Teisėjai akcentavo, kad šių pareigų labai reikia nagrinėjant kriminalines bylas³⁰.

Teismo darbo aplinka

1794 m. Rusijos karinių dalinių vadui generolui majorui Bogdanui Knoringui leidus, vaito suolininkų teismas atnaujino darbą³¹. 1795 m. lapkričio mėnesį Vilniaus gubernijos karo gubernatorių generolą majorą Aleksandrą Tormasovą pasiekė vilniečių skundai, kad „miesto teismuose bylos yra vilkinamos“³². Taigi, naudodamiesi Rusijos valdžios atėjimu, miestiečiai bandė spręsti problemas, susikaupusias per kelerius metus. Tokie atvejai tapo įprastine praktika, kaip antai, gubernatorius, reaguodamas į žydaitės Henės Zelikovskos skundą, kad vilkinamas jos bylinėjimasis su Antakalnio kahalau, nurodė vaito suolininkų teismui procesą vykdyti operatyviai ir pagal įstatymus. 1796 m. gyventojai įsigudrino kreiptis ne į teismą, bet savo prašymus adresuoti tiesiogiai aukščiausiems gubernijos pareigūnams, kurie savo ruožtu įpareigodavo vaito suolininkų teismą. Be to, pasitaikydavo atvejų, kai sulaukė nepalankių teismo sprendimų, gyventojai apskųsdavo jį gubernatoriui, kuris reikalaudavo teismo pasiaiškinti³³.

²⁸ Lietuvos nacionalinis muziejus, R-23548, l. 3; Vilniaus trečios gildijos pirklių 1798 m. sąrašas, LVIA, f. 458, ap. 1, b. 380, l. 5–6, 27.

²⁹ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1807 m. protokolas, ten pat, ap. 2, b. 175, l. 21.

³⁰ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1812 m. protokolas, ten pat, b. 177, l. 2–3.

³¹ E. B r u s o k a s, Už vientisą ir laisvą Respubliką. Vilniaus miestiečiai 1794 m. sukilime, *Darbai ir dienos*, t. 37, 2004, p. 172.

³² Vilniaus karo gubernatoriaus A. Tormasovo 1795 m. raštas Vilniaus magistratui ir vaito suolininkų teismui, LVIA, f. 458, ap. 1, b. 346, l. 146.

³³ Vilniaus karo gubernatoriaus A. Tormasovo 1796 m. raštai Vilniaus magistratui ir vaito suolininkų teismui, ten pat, l. 146, 165, 202–203, 209, 219–220; Gubernatoriaus J. Bulhakovo 1796 m. raštai Vilniaus vaito suolininkų teismui, ten pat, l. 448, 467, 559.

1797 m. civilinis gubernatorius I. Frizelis, vizituodamas miesto kalėjimą, konstatavo, kad surado daug kalinčių asmenų, pernelyg ilgai laukiančių vaito suolininkų teismo sprendimo. Gubernatorius nurodė teismui pateikti visų suimtųjų sąrašus, kuriuose turi būti užfiksuota įkalinimo priežastis, suėmimo laikas, taip pat pasirinkti nuolatinę posėdžių vietą (teisėjai posėdžiams rinkdavosi įvairias vietas kuo arčiau policijos) bei nurodė kuo skubiau išnagrinėti suimtųjų bylas³⁴. Taigi vaito suolininkų teismo funkcionavimą Rusijos valdžios gubernijos aukščiausi pareigūnai stengėsi prižiūrėti asmeniškai ir įvesti kontrolę.

Teismas buvo įpareigotas kiekvieną mėnesį parengti išsamias ataskaitas apie bylą nagrinėjimo eigą ir priimtus nuosprendžius. Išnagrinėtas bylas iki uždarymo tvirtindavo Lietuvos rūmų teismas, vėliau – Lietuvos gubernijos vyriausiojo teismo I departamentas. Informaciją apie (ne)išnagrinėtas, naujai gautas bylas, kalėjime laikomus suimtus asmenis kiekvieną mėnesį pirmininkaujantis teismui siųsdavo Vilniaus gubernijos valdžiai, Vilniaus gubernijos prokurorui ir Vilniaus apskrities striapčiui.

Teismas posėdžiaudavo du kartus per savaitę – antradieniais ir penktadieniais nuo 8 val. ryto. 1800 m. teismas, remdamasis Lietuvos gubernijos valdžios 1799 m. įsaku, pradėjo imti mokesčius – teismo išrašas įkainotas 52 kap., įrašas į teismo knygas – 5 rb. asignacijomis, už popierių – 8 rb. asignacijomis³⁵. 1801 m. teisėjai nustatė posėdžių lankymo grafiką – 4 suolininkai posėdžiaudavo po du ir keisdavosi kas mėnesį, tačiau vėliau šios tvarkos nesilaikyta³⁶.

Teismas vasaros mėnesiais atostogaudavo. Štai teisėjai 1805 m. liepos 14 d. posėdyje patvirtino, kad iki rugpjūčio 25 d., vadovaudamiesi Magistrato teise, jie nenagrinės civilinių bylą, imsis nebent kriminalinių bylą ir tardymo proceso. Šiuo laikotarpiu teisėjai svarstė vieną bylą³⁷. Miesto biudžeto sąmatoje Vaito suolininkų teisėjų atlyginimams nebuvo numatyta lėšų, tačiau buvo galimybių gauti atlygį. Štai J. Klimavičiui už pirklio A. Ivanovo bankroto procedūros organizavimą buvo sumokėta 26,20 auksinų³⁸.

Nemaža dalis teismui pateiktų prašymų buvo parengti advokatų, kurie detalai aprašydavo įvykio aplinkybes ir prašydavo įvykdyti teisingumą paskiriant bausmę ir suėmimą, o atskirais atvejais nurodydavo įstatymus, pagal kuriuos prašo nuteisti³⁹. 1798 m. advokatų, dalyvaujančių magistrato ir vaito suolininkų teismuose, sąrašė įrašyti 7 asmenys:

³⁴ Vilniaus civilinio gubernatoriaus I. Frizelio 1796 m. raštas Vilniaus vaito suolininkų teismui, ten pat, b. 346, l. 416.

³⁵ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1800 m. mokesčių suvestinė, ten pat, ap. 2, b. 231, l. 1–5.

³⁶ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1801–1802, 1804–1807 m. protokolai, ten pat, b. 225, l. 1; b. 226, l. 1–4; b. 227, l. 1–68.

³⁷ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1805 m. protokolai, ten pat, b. 174, l. 63–65.

³⁸ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1802 m. bylos išrašas, ten pat, b. 172, l. 12.

³⁹ Advokato K. Olševskio 1807 m. prašymas Vilniaus vaito suolininkų teismui, ten pat, ap. 2, b. 175, l. 21.

Trakų pavieto rotmistras Stanislavas Leonovičius, pavieto Trakų rotmistras Jonas Isakovičius, Trakų pavieto rotmistras Laurynas Joč, Vilniaus pavieto teismo anstolis Steponas Sokolnikas ir Vilniaus magistrato tarėjai P. Sviecickis, Juozapas Pošlevičius bei Karolis Olševskis, buvęs Vilniaus magistrato teismo sekretorius. Visi turėjo nekilnojamojo turto mieste arba žemės sklypą⁴⁰.

Prieš pradėdant nagrinėti teisėjavimo praktikas, būtina aptarti bylų statistinius duomenis, kad geriau suprastume teisėjų darbo aplinkybes. Teismas gubernijos valdžiai deklaravo 1800 m. gruodžio mėn. bylų statistiką: lapkričio mėn. likutis – 6 bylos, gruodį gautos 4, išnagrinėtos tik 3 kriminalinės ir nė vienos civilinės bylos. Per 1801 m. situacija mažai keitėsi, teismas išnagrinėdavo po keletą bylų per mėnesį, tačiau neišnagrinėtų bylų skaičius turėjo tendenciją didėti iki dviejų dešimčių⁴¹. Per kelerius metus teisėjams nepavyko ženkliai paspartinti bylų nagrinėjimo. Štai 1805 m. kovo mėn. teisme buvo 38 bylos, o balandį pavyko išnagrinėti net 23 bylas, tačiau kitą mėnesį perkelta 15 neišnagrinėtų bylų. Kiekvieną mėnesį teismas pasipildydavo naujomis 10–20 bylų. Paskutinį metų mėnesį teismo sprendimo laukė 34 bylos⁴². Reikia pastebėti du dalykus: bylų skaičius per kelerius metus ženkliai didėjo ir bylų nagrinėjimo procesas išliko lėtas.

1808 m. pirmojo pusmečio teismo ataskaitose fiksuojamos trys dešimtys baudžiamųjų ir civilinių skolininkų bylų⁴³. 1809 m. vasario mėn. bylų statistika tokia: 39 likutis, gauta 11, išnagrinėta 9, likutis 41 byla. Balandį situacija praktiškai nesikeitė: 37 likutis, gauta 15, išnagrinėta 9, likutis 43⁴⁴. 1813 m. teismo pateikta statistika liudija, kad liepą ir rugpjūtį bylos nenagrinėtos, rugsėjį išnagrinėtos 5, liko 52 bylos, t. y. daugiausia bylų per visą teismo darbo laikotarpį. Tiesa, 1813 m. spalį teisėjai ypač suaktyvino darbą, paskelbdami nuosprendžius 37 bylose, tik 15 bylų perkeldami į lapkričio mėn.⁴⁵ Suolininkų darbo efektyvumas padidėjo greičiausiai dėl to, kad 1813 m. pradžioje Lietuvos vyriausiojo teismo 1-asis departamentas nurodė „kuo skubiau nagrinėti kriminalines ir tardomasias bylas, ypač suimtųjų ir atsiųsti departamentui patikrinti“⁴⁶.

Viena esminių priežasčių, kodėl taip lėtai nagrinėtos bylos, derėtų laikyti tai, kad teisėjai turėjo pragyvenimą užtikrinančių darbų, dažniausiai tai buvo prekyba. Antra priežastis – augant bylų skaičiui buvo įgyvendintos papildomos teisminės biurokratinės

⁴⁰ Vilniaus magistrato ir Vaito suolininkų teismų advokatų 1798 m. sąrašas, ten pat, ap. 1, b. 454, l. 242.

⁴¹ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1801 m. bylų ataskaitos, ten pat, ap. 2, b. 210, l. 1–2, 13, 20–21, 73, 76, 84.

⁴² Vilniaus vaito suolininkų teismo 1805 m. bylų ataskaitos, ten pat, b. 214, l. 32–33, 66, 114–115.

⁴³ T. B a i r a š a u s k a i t ė, min. veik., p. 559; Vilniaus vaito suolininkų teismo raštai, LVIA, f. 433, ap. 1, b. 86, l. 2–3.

⁴⁴ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1809 m. raštas, ten pat, f. 458, ap. 2, b. 219, l. 35, 84–85.

⁴⁵ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1813 m. raštas, ten pat, b. 223, l. 71, 88.

⁴⁶ Vaito suolininkų teismo 1813 m. sausio 23 d. posėdis, ten pat, b. 184, l. 1.

procedūros. 1797 m. Lietuvos rūmų teismas parengė teisminio proceso taisyklės vaito suolininkų teismams, kurios išsamiai reglamentavo, kaip turi būti nagrinėjamos bylos. Taisyklėse deklaruoti penki pagrindiniai nauji reikalavimai: pirmas – išplėsti tyrimo erdvę apklausiant ne tik įtariamuosius, bet ir kitus kaltinamojo nurodytus liudininkus ir patiems ieškoti potencialių liudininkų; antra – nurodyta vykdyti prasižengimų prevenciją – dėl menkiausio įtarimo atlikti tyrimą, kitaip visuomenėje daugės nusikaltimų; trečia – neskelbti nuosprendžio kriminalinėse bylose, nepatikrinus aukštesniam – Lietuvos rūmų teismui; ketvirta – aukštesniajam teismui siunčiami dokumentai turi būti tvarkingi ir išsamūs; penkta – įsakyta rašyti apklausų protokolus, nurodant kaltinamojo amžių, gimimo ir gyvenamąją vietą, užsiėmimą ir aprašyti apklaustųjų fizinius duomenis (veido bruožus, akis, plaukus, ūsus, barzdą, kalbos manierą ir kūno sužalojimus), pagal kuriuos būtų įmanoma atpažinti nusikaltėlių pabėgimo atveju. Papildomai nurodyta, kad būtina atidžiai nagrinėti bajorų bylas ir neteisti jų kaip prastuomenės⁴⁷.

Šie reikalavimai padidino teismo priklausymą nuo aukštesnės teisminės valdžios kontrolės, o teisminių bylų nagrinėjimas dėl papildomų procesinių ir biurokratinių veiksmų tapo sudėtingesnis ir ilgesnis. Pavyzdžiui, miestiečio Mykolo Cibulskio byloje, kurioje jis apkaltintas vežėjo Antano Jaglovskio nužudymu, policijai padedant teismas organizavo įtariamojo, jo žmonos ir liudytojų apklausas, iš viso apklausti 25 asmenys⁴⁸. Dar išpūdingesnis teisminio proceso biurokratinis 63 raštų sąrašas fiksuojamas pinigų vagystės iš bajoro Vincento Kačinskio byloje (liudininkų apklausos ir priesaikos, asmenų laidavimai, nukentėjusiojo parodymas, teismo paklausimai policijai ir kitiems teismams, įskaitant ir policijos raštus teismui)⁴⁹. Kai kurios bylos buvo atidedamos keleriems metams dėl lėtai vykstančių procesinių veiksmų, teismo prašymų ir užklausimų įvairioms institucijoms ir proceso dalyviams nevykdymo. Štai burmistro Viktoro Domanskio byla dėl klaidinančio skelbimo paviėšinimo laikraštyje nuo 1806 m. tęsėsi iki pat 1810 m., kai burmistras mirė⁵⁰. Bylų vilkinimui įtaką darė nepatenkintų nuosprendžiais papildomi prašymai persvarstyti bylas ir apeliacijos⁵¹. Kita vertus, suolininkams teko vykdyti papildomas veiklas, kaip antai, organizuoti bankrutavusių gyventojų turto viešo pardavimo procesą⁵².

⁴⁷ T. B a i r a š a u s k a i t ė, min. veik., p. 559; Vilniaus vaito suolininkų teismo raštai, LVIA, f. 433, ap. 1, b. 86, l. 2–3.

⁴⁸ Vilniaus vaito suolininkų teismo raštai, ten pat, f. 433, ap. 8, b. 2, l. 36–42.

⁴⁹ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1805 m. raštas, ten pat, f. 458, ap. 2, b. 210, l. 8–9.

⁵⁰ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1810–1811 m. bylų ataskaita, ten pat, b. 228, l. 2, 120.

⁵¹ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1806 m. bylos, ten pat, b. 174, l. 144–145.

⁵² Suolininkas J. Klimavičius administravo A. Ivanovo bankroto procedūrą. Vilniaus vaito suolininkų teismo 1802 m. byla, ten pat, b. 172, l. 12; Suolininką Juozapą Bogdzevičių paskyrė organizuoti Tomášo Duchovičiaus turto išpardavimą viešo aukciono būdu. Vilniaus vaito suolininkų teismo 1808 m. byla, ten pat, b. 175, l. 50.

1812 m. birželio pabaigoje Napoleono vadovaujamai Didžiajai armijai užėmus Vilnių, teismas nedirbo porą mėnesių, tačiau rugsėjo pradžioje atnaujino darbą, kai jį pasiekė Lietuvos laikinosios vyriausybės komisijos parengtos Teismų bendrosios taisyklės, su kuriomis susipažino Vilniaus vaito suolininkų teismo teisėjai. Miestų teismams tiesiogiai aktualūs buvo keli straipsniai: 8-asis straipsnis reglamentavo bylų svarstymo laiką, kuris turėjo būti ne ilgesnis kaip 14 dienų, 9-ajame nurodyta, kad miestų teismuose procesą vykdo mažiausiai 3 teisėjai, o 15-asis skelbė apie visų rusų valdžios įvestų bausmių (išsiuntimas į Sibirą, baudimas rykštėmis ir panašios) panaikinimą. Savo ruožtu šių bylų nuosprendžius turėjo patvirtinti Teisingumo komitetas⁵³. Teisėjai pagal šias taisykles nagrinėjo kriminalines bylas iki pat lapkričio pabaigos, paskutinis posėdis 28 d. organizuotas bendradarbiaujant su policijos direktoriumi Kalikstu Danilavičiumi. Gruodžio 14 d., kelios dienos po Rusijos kariuomenės įžengimo į miestą, teismą pasiekė miesto policeisterio Piotro Šlykovo raštas dėl žydų Borucho Leibovičiaus ir Leibos Volfovičiaus patraukimo teisminei atsakomybėn už 4 miltų statinių pirkimą iš Rusijos puskarininkio Prochorovo, kurias jis pavogė iš karinio maisto sandėlio⁵⁴. Teismo nuosprendis įvykdytas po dviejų dienų, paskelbiant, kad Lietuvos statuto 22 straipsnio 14 skirsnis numato už tokį prasižengimą pinigine bausmę, tačiau Rusijos teisė numato už vagystę daiktų, įkainotų mažiau kaip 25 rb., bausmę nuplakimu, todėl kiekvieną kaltinamąjį nuspręsta nuplakti 25 rykštėmis Rotušės aikštėje, kad kitiems būtų pamoka⁵⁵.

Suolininkai įprastinės darbo rutinos nekeitė, nors rusų valdžios pareigūnai nuolat ragino sparčiau nagrinėti bylas. Tai liudija 1813 m. pradžioje Lietuvos vyriausiojo teismo I-ojo departamento raštas teismui, kuriame nurodyta „kuo skubiau nagrinėti kriminalines ir tardomasias bylas, ypač suimtųjų, ir atsiųsti departamentui patikrinti“⁵⁶.

Vilniaus gubernijos valdybos rugsėjo 19 d. įsaku vaito suolininkų teismai buvo panaikinti, jų funkcijas perduodant magistrato teismams, tačiau Vilniuje suolininkų teismas paskutinę bylą dėl stalių cecho meistro Pranciškaus Bejerio žmonos mirties išnagrinėjo tik 1814 m. vasario 7 d.⁵⁷

⁵³ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1812 m. protokolai, ten pat, b. 177, l. 3–6.

⁵⁴ Ten pat, l. 38–40.

⁵⁵ Ten pat, b. 178, l. 1–3.

⁵⁶ Vaito suolininkų teismo 1813 m. sausio 23 d. posėdis, ten pat, b. 184, l. 1.

⁵⁷ T. B a i r a š a u s k a i t ė, min. veik., p. 559; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1814 m. protokolai, LVIA, ap. 3, b. 193, l. 21–22.

Teisminės praktikos

Vilniaus vaito suolininkų teismas kaip ir LDK laikais vadovavosi teisine jurisdikcija ir susiformavusiomis praktikomis, t. y. sprendimus priimdavo remdamasis Lietuvos Statutu, seimų konstitucijomis ir Magistrato teise, tačiau bausmių nutarimus vykdė ir vadovaudamasis Rusijos imperijos baudžiamąja teise. Pavyzdžiui, teismas privalėjo vadovautis Lietuvos gubernijos valdžios 1799 m. liepos 31 d. nurodymu, kuriame konstatuota, kad už didesnio turto nei 20 rb. vagystę baudžiama nuplakimu rykštėmis ir atidavimu į rekrutus, o netinkami pagal sveikatos būklę buvo tremiami į Sibirą⁵⁸.

Vilniaus vaito suolininkų teismas ataskaitose bylas skirstė į kriminalines, finansines (*obligowanych wexlowych y za asekuracyami*) ir „pagal prašymus“. Pastarųjų buvo daugiausia⁵⁹. Teismo dokumentuose jos skirstytos pagal prasižengimus ir nusikaltimus: padegimai, įsiveržimas į namus, vagystės, paso padirbimas, suimtųjų paleidimas, fizinis pasipriešinimas, muštynės, plėšimai, pabėgėlio slėpimas, svetimavimas, priekabiavimas, dokumentų falsifikavimas, pabėgimas ir jo kurstymas, įtarimas prisidėjus prie apiplėšimo⁶⁰. Suimtuosius teismas išlaisvindavo advokatui ar kitam patikimam asmeniui laidavus, todėl teismo proceso metu suimtųjų būdavo iki kelių dešimčių – 1801 m. kovo mėn. teismo sprendimo sulaukymo vietoje laukė 15, birželį – 12, lapkritį – 5 asmenys⁶¹.

Į teismą gyventojai dažniausiai kreipdavosi dėl vagysčių bei buitinio pobūdžio konfliktų, pasibaigdavusių ne tik apsižodžiovimu, bet dažniausiai ir muštynėmis. Daiktų, drabužių, gyvulių ir pinigų vagystės mieste buvo įprastas reiškinys, nors taikytos griežtos bausmės – nuplakimas rykštėmis viešoje vietoje, o atskirais atvejais ir dviguba bausmė – nuplakimas ir atidavimas į rekrutus arba tremtis⁶². Jeigu nuteistasis nesugebėdavo sumokėti nustatytos baudos, jo kilnojamasis turtas buvo parduodamas

⁵⁸ Vaitas N. Pšemenekis ir suolininkai nubaudė miestietį Jokūbą Skalinskį už pavogtus katilus ir katiliukus, paskirdami nuplakti 25 rykštėm suėmimo vietoje, egzekuciją vykdant suimtiesiems, ir atiduoti į rekrutus. Vilniaus vaito suolininkų teismo 1803 m. protokolas, ten pat, ap. 2, b. 188, l. 13–25.

⁵⁹ 1802 m. rugsėjo mėn. statistika: 16 „pagal prašymus“ ir 2 kriminalinės. Vilniaus vaito suolininkų teismo 1802 m. bylų ataskaita, ten pat, b. 211, l. 79; 1805 m. rugsėjo mėn. bylų statistika: 13 „pagal prašymus“, 8 finansinės, 2 kriminalinės. Vilniaus vaito suolininkų teismo 1805 m. bylų ataskaita, ten pat, b. 214, l. 32; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1806 ir 1807 m. bylų ataskaitos, ten pat, b. 216, l. 2–3, 66–67; b. 217, l. 7–8.

⁶⁰ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1806 m. protokolas, ten pat, b. 215, l. 11.

⁶¹ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1801 m. bylų ataskaitos, ten pat, b. 210, l. 20, 48, 76.

⁶² Vilniaus vaito suolininkų teismo 1801 m. bylų ataskaitos, ten pat, b. 210, l. 6–7, 20–23, 53, 71, 76–77; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1802 m. bylų ataskaitos, ten pat, b. 211, l. 45–46, 95–96; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1803–1804 m. bylos, ten pat, b. 173, l. 11–13, 21–22; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1804 m. bylų ataskaitos, ten pat, b. 213, l. 2–7, 89–90; Pateikiami 1806 m. rugsėjo–gruodžio mėn. laikotarpio duomenys. Vilniaus vaito suolininkų teismo 1807 m. bylų ataskaita, ten pat, b. 216, l. 2–3; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1809 m. bylos, ten pat, b. 176, l. 9, 12.

varžytinėse⁶³. Muštynės, per kurias būdavo įvairaus pobūdžio kūno sužalojimų, taip pat galima laikyti įprastiniu, kone kasdieniu miestiečių gyvenimo reiškiniu. Jos dažnai vykdavo viešose erdvėse – gatvėse, turguose, parduotuvėse, smuklėse ir jų prieigose, privačiuose vakarėliuose. Besikreipiantiems teismas pateikdavo tokį išaiškinimą – remiantis atitinkamais Statuto straipsniais ir 1794 m. Seimo nutarimu, numatyta 10 tūkst. lietuviškų kapų grašių bauda, jeigu tai sukėlė sveikatos sutrikimų ir grėsmę gyvybei. Už dalyvavimą muštynėse grėsė policijos areštas, o patyrus rimtesnių sužalojimų teismo vagnis atlikdavo abdukciją nukentėjusiojo sveikatos būklei po sumušimo ar patirto fizinio smurto nustatyti⁶⁴.

Į teismą gyventojai kreipdavosi su įvairiausio pobūdžio prašymais. Pirmiausia išskirtinos bylos, kuriose teismas nagrinėjo teismo ir miesto policijos nurodymų nevykdymą. Tokiais atvejais įprastai teisėjai priimdavo sprendimą „dėl neteisingo skundo prieš valdžią ir valdžios trukdymo“⁶⁵. Miesto policijos pareigūnų santykiai su miestiečiais buvo gana komplikuoti, nes teisme buvo įprasta aiškintis nepaklusnumo policijai, taip pat miestiečių muštynių su policijos pareigūnais atvejus⁶⁶.

Prie retesnių bylų priskirtini miestiečių prašymai, kai teismas turėdavo išnagrinėti užsakovo pretenzijas gamintojui. Antai bajoras Petkevičius apskundė siuvėjų cecho meistrą Juozapą Jankovskį blogai pasiuvus apsiaustą ir kelnes bei „pažeminus garbę ir orumą“. Teisėjai išklausė liudininkus – siuvėjų cecho meistrus, kurie pripažino, kad apsiaustas pasiūtas kokybiškai ir yra gražinamas užsakovui. Savo ruožtu teismas įpareigojo siuvėją sumokėti pinigų už kelnų medžiagą ir nusprendė nebausti jo už bajoro orumo įžeidimą. Teisėjų motyvas buvo paprastas – bajoras sumušė siuvėją. Be to, teisėjai įpareigojo abi puses: Jankovskį – nesielgti neprotingai, o Petkevičių – užuot kreipusis į teismą, pirmiausia problemas spręsti su „vyresnybe“, t. y. greičiausiai turėta omenyje cecho vyresniuosis meistrus. Byla, abiem pusėms pasirašius, baigėsi taikos sutartimi⁶⁷. Teisėjai nagrinėjo pirklių, o ypač amatininkų cechų meistrų skundus dėl pameistrių neteisėtų poelgių, kaip antai, pabėgimų, pinigų ir prekių pasisavinimų⁶⁸.

⁶³ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1804 m. bylų ataskaita, ten pat, b. 173, l. 13.

⁶⁴ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1802–1803, 1805–1806, 1807, 1809–1812 m. bylos, ten pat, ap. 2, b. 172, l. 1–2, 13–16, 20–21, 47–48, 64; b. 172, l. 7–9; b. 174, l. 17–18, 68, 88–89, 103, 107–109, 12–130; b. 175, l. 17–21; b. 176, l. 4–5, 52–53, 56, 61; b. 177, l. 2.

⁶⁵ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1805 m. bylos, ten pat, b. 214, l. 116; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1807–1808 m. bylų ataskaitos, ten pat, b. 215, l. 2–3; b. 218, l. 10.

⁶⁶ Katilių meistras Adomas Karabinovičius už nepaklusnumą policijos nurodymams buvo nubaustas parai arešto Rotušės kalėjime. Vilniaus vaito suolininkų teismo 1802 m. bylos išrašas, ten pat, b. 172, l. 46; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1807 m. raštai, ten pat, b. 217, l. 7, 9.

⁶⁷ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1802 m. bylos išrašas, ten pat, b. 172, l. 16–17.

⁶⁸ Vilniaus burmistro Jono Milerio našlės Elžbietos tarnas Fortunatas Radvilas šeimininkės vardu ėmė iš pirklių gėrimus, daiktus ir pinigus kreditan. Vilniaus vaito suolininkų teismo 1802 m. byla, ten pat, b. 172, l. 40–41. Vilniaus vaito suolininkų teismo 1805–1806 m. bylos, ten pat, b. 174, l. 4–5, 18–21.

Moterys vaito suolininkų teismo prašydavo pagalbos ir saugumo, kai netinkamai elgdavosi jų vyrai⁶⁹. Pavyzdžiui, pasitelkusi advokatą ir instigatorių A. Bunaką, Katerina Orlovska skundė savo vyrą, siuvėjų cecho meistrą Mikalojų. Moteris pateikė visą „nedraugiško“ elgesio jos ir dukters atžvilgiu sąrašą: neparūpino malkų, nemokėjo mokesčių, nuolatos mušė. Po paskutinio sumušimo moteris pasirūpino abdukcija ir prašė teismo įpareigoti vyrą rūpintis ūkiu⁷⁰. Savo ruožtu teismas nagrinėjo šeimyninių ginčų atvejus. Pavyzdžiui, Liudvikai Goslevskai buvo iškelta byla dėl vyro Rapolo sužalojimo peiliu. Nepavykus nustatyti, kas tai padarė – Rapolo žmona ar kambario nuomininkas Vasilis Bachtyzevas, teismas Liudviką nubaudė 50 rykščių tik už savavališką įvairių asmenų gydymą⁷¹.

Į teismą kreipdavosi bajorai, miestiečių luomo atstovams įžeidus jų garbę ir orumą⁷². Taip pat atkeliavdavo bylos, susijusios su pinigų padirbinėjimu ir platinimu. Prancūzmečiu talerių padirbinėjimu ir platinimu kaltinti žydų auksakalių cecho meistrai, pameistrys ir mokinys⁷³. Teismas baudė miestiečius, dažniausiai amatininkus, laikiusius neteisėtai į miestą atkeliavusius asmenis, neturinčius pasų ir nelegaliai dirbančius. Tokiais atvejais teismui skyrus įvairaus dydžio pinigines baudas, už tuos pinigus buvo išlaikomos ligoninės⁷⁴.

Mieste įsikūrus Rusijos kariniams daliniams, radosi naujo turinio bylų, kuriose kariškiai kaltino miestiečius neteisėtu elgesiu (muštynės, pinigų grobimas)⁷⁵. 1811 m. teismą pasiekė Magdalenos Tambovskos byla dėl „meilės ryšių“ su rusų artileristu Muminu, kuris mirtinai sumušė jos tėvą Mykolą. Byla pakartotinai svarstyta napoleonmečiu, tačiau buvo perkelta į 1813 m.⁷⁶

⁶⁹Ten pat, l. 67–68.

⁷⁰Vilniaus vaito suolininkų teismo 1812 m. byla, ten pat, b. 177, l. 7–8.

⁷¹Marijaną Andriuškevičienę už vyro sužalojimą peiliu teismas nubaudė nuplakimu ir mėnesiui tarnystės Šv. Jokūbo ligoninėje Lukiškių priemiestyje. Vilniaus vaito suolininkų teismo 1804 m. byla, ten pat, b. 213, l. 6; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1805 m. byla, ten pat, b. 214, l. 60–61, 116; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1807 m. bylų ataskaita, ten pat, b. 217, l. 9.

⁷²Vilniaus vaito suolininkų teismo 1802 m. byla, ten pat, b. 172, l. 19.

⁷³Vilniaus vaito suolininkų teismo 1804 m. byla, b. 213, l. 99; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1812 m. byla, ten pat, b. 177, l. 15–17.

⁷⁴Vilniaus vaito suolininkų teismo 1806 m. byla, ten pat, b. 215, l. 54; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1808 m. byla, ten pat, b. 175, l. 54; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1812 m. byla, ten pat, b. 177, l. 6–7.

⁷⁵Andrius Andriuškevičius už rusų kareivio sumušimą buvo nubaustas 16 savaičių kalėjimo ir 50 auksinų bauda. Vilniaus vaito suolininkų teismo 1801 m. raštai, ten pat, b. 210, l. 71, 76–77; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1805 m. bylų ataskaita, ten pat, b. 214, l. 117; Vilniaus vaito suolininkų teismo 1807 m. raštai, ten pat, b. 217, l. 5.

⁷⁶Vilniaus vaito suolininkų teismo 1813 m. raštai, ten pat, ap. 2, b. 223, l. 4–6. Vilniaus vaito suolininkų teismo 1812 m. byla, ten pat, b. 177, l. 5–6.

Teismai nagrinėdavo miestiečių „staigos mirties“ aplinkybes, t. y. nužudymus, paskendimus, savižudybes. Šiais atvejais teisėjai apklausdavo policijos kvartalų prižiūrėtojus, gydytoją, įvykio liudininkus ir atlikdavo kitus procedūrinius veiksmus⁷⁷.

Finansinės bylos buvo susijusios su išduotų paskolų netesybomis⁷⁸. Įprastai tai pirklių bylos dėl tarpusavio paskolų (Vilniaus pirmos gildijos pirklio Jono Širvinskio pagalbininkas Andrejus Versockis siekė atgauti paskolintus 1500 rb. sidabru pirmos gildijos pirkliui Šimovičiui, remdamasis dviem vekseliais, kurie nebuvo reikiamai įforminti abiejų pusių parašais). Tokios bylos buvo sudėtingos, todėl jas svarstant buvo pasitelkiama daugiau suolininkų⁷⁹. Į vaito suolininkų teismą kreipdavosi amatininkai ir pirkliai, siekdami įgyvendinti aukštesniojo teismo sprendimus. Amatininkai Marijonas ir Kristofas Losockiai bei Vilniaus trečios gildijos pirklys Simonas Reitarovskis kreipėsi į teismą, nes pirklys Aleksejus Ivanovas nevykdė Lietuvos gubernijos rūmų teismo nutarimo gražinti skolą. Šiuo atveju teismas vykdė A. Ivanovo bankroto procedūrą ir už parduotą turtą nurodė išmokėti priteistą sumą⁸⁰. Teismas įprastai tenkindavo kreditorių prašymus už parduodamą iš varžytinių turtą gražinti paskolintus pinigus⁸¹. Sudėtingesnės bylos, kai į teismą buvo kreipiamasi dėl skolų iš mirusių asmenų išieškojimo⁸².

Išskirtinėmis bylomis reikėtų laikyti susijusias su tikėjimo pakeitimu. Tai pagal Lietuvos Statutą, 1768 m. Seimo konstituciją ir Magdeburgo teisę laikyta sunkiu nusikaltimu, už kurį grėsė mirties bausmė. 1800 m. teismas nagrinėjo neofičių bylą, kai dvi neturinčios tėvų jaunos žydaitės Darata Majejska ir Ana Novacka, paauglystėje pakrikštytos katalikėmis, vėliau priglaustos žydų ir ištekintos už bendratikių. Apkaltintus tuo, kad būdamos katalikės tekėjo pagal judėjų paprotį, joms buvo skirta 100 rykščių, sunkiųjų darbų ir tremtis iki gyvos galvos⁸³. 1800–1805 m. teismas nagrinėjo katalikų Kazimiero, kuris vedė žydaitę Haną, ir Mykolo, perėjusio į žydų tikėjimą, Novakovskių bylą. Teismo proceso metu broliai buvo kalinami, tačiau vėliau paleisti į laisvę laidavus ir nubausti piniginėmis bandomis. Tiesa, teisminis procesas su Kazimieru tęsėsi iki pat 1805 m.⁸⁴

Teisme nagrinėtų civilinių, kriminalinių ir finansinių bylų turinys liudija kriminogeninę situaciją mieste, kai tarp nusikalstamų veikų dominavo vagystės ir muštynės bei įvairūs profesinio ir šeimyninio pobūdžio nesutarimai.

⁷⁷ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1807 m. bylos, ten pat, b. 217, l. 2–4, 6–7, 11.

⁷⁸ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1809 m. bylos, ten pat, b. 176, l. 43.

⁷⁹ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1802 m. byla, ten pat, b. 172, l. 4–10.

⁸⁰ Ten pat, l. 10–11.

⁸¹ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1805 m. byla, ten pat, b. 174, l. 2–3.

⁸² Vilniaus vaito suolininkų teismo 1809 m. byla, ten pat, b. 176, l. 10–11.

⁸³ Plačiau žr.: T. B a i r a š a u s k a i t ė, min. veik., p. 562.

⁸⁴ Vilniaus vaito suolininkų teismo 1801, 1805 m. bylų ataskaitos, LVIA, f. 458, ap. 2, b. 210, l. 6–7, 22–23, 27–28; b. 214, l. 33, 60–61.

Išvados

Vilniaus vaito suolininkų teisme teisėjų pareigas ėjo miesto vaitas, 5 jį pavaduojantys burmistrai, kuriuos savo ruožtu pavadavo 2 tarėjai, ir kone dvi dešimtys suolininkų. Teismo sudėtis buvo nuolat atnaujinama. Akivaizdu ir tai, kad didžioji dalis pareigūnų verslo reikalus derino su teisėjo pareigomis. Svarbu pažymėti, kad teisminės procedūros (asmenų paieškos, liudininkų ir nukentėjusiųjų parodymai, biurokratinis susirašinėjimas su valdžios, policijos ir teismo institucijomis ir t. t.) trukdavo ilgą laiką ir teisėjai užtesdavo bylų nagrinėjimą. Šie faktoriai turėjo neigiamos įtakos teisėjų pasirengimui efektyviai ir kokybiškai nagrinėti bylas. Menkus teismo darbo rodiklius liudijo spartus ir tolygus neišnagrinėtų bylų skaičiaus didėjimas – 1801 m. balandžio mėn. neišnagrinėtos 6, 1809 m. vasario mėn. – 39, o 1813 m. liepos mėn. – 52 bylos. Vilniaus gubernijos valdžios įvesta teismo kontrolė neužtikrino teisėjų, kurie laikėsi nusistovėjusios bylų nagrinėjimo praktikos, darbo efektyvumo padidėjimo. Prancūzmečiu teismas keletui mėnesių atnaujino veiklą ir atsisakė Rusijos valdžios nurodymo taikyti bausmių tvarką. Vaito suolininkų teismas veikė kaip miestiečių luomo teisminė pirmos instancijos institucija, į kurią, pasitelkę advokatus, kreipdavosi įvairių luomų ir socialinių sluoksnių, konfesijų ir profesijų žmonės. Teisme nagrinėjamų civilinių, kriminalinių ir finansinių bylų turinys liudija kriminogeninę situaciją mieste, kai tarp nusikalstamų veikų dominavo vagystės ir muštynės bei įvairaus profesinio ir šeimyninio pobūdžio nesutarimai. Teismo praktikos per trumpą gyvavimo laikotarpį iš esmės nesikeitė ir išliko senoji teisminė kultūra.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Kalendarz adresowy dla wydziału uniwersytetu imperatorskiego Wileńskiego na rok 1807. Wilno.

AMBRULEVIČIŪTĖ, Aelita. *Vilniaus pirkliai XIX amžiuje: statusas, veikla, galimybės.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.

AMBRULEVIČIŪTĖ, Aelita. Vilniaus pirkliai krikščionys 1795–1824 metais. *Lituanistica*, t. 57, Nr. 1(83), 2011, p. 26–40.

BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. Nykstantys Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismai Vilniuje: praktika ir kasdienybė. In: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis: mokslinių straipsnių rinkinys: skiriama profesorės Jūratės Kiaupienės 65-mečiui.* Sud. R. Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012, p. 539–565.

BRUSOKAS, Eduardas. Už vientisą ir laisvą Respubliką. Vilniaus miestiečiai 1794 m. sukilime. *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37, p. 149–179.

CZEPPE, Maria, ORMAN, Elzbieta. Nikodem Przemieniecki. *Polski słownik biograficzny.* t. XXVIII, z. 119, Wrocław, 1985, s. 724–725.

DRĖMA, Vladas. *Vilniaus namai archyvų fonduose*. IV knyga. Vilnius: Savastis, 2001.

JANICKA, Iwona. *Kultura higieniczna Wilna w latach 1795–1915*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2009.

PUGAČIAUSKAS, Virgilijus. Vilniaus savivaldos institucijos XIX a. pusėje: istorinis-teisinis aspektas. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2000, 2001, p. 147–163.

THE BENCHERS' COURT OF THE VOGT OF VILNIUS, 1795–1814

Summary

VIRGILIJUS PUGAČIAUSKAS

Between 1795 and 1814, the benchers' court of the vogt of Vilnius (the vogt and eleven benchers) continued its activities in accordance with the judicial tradition that existed in the Grand Duchy of Lithuania. The duties of judges were performed by the vogt, five burgomasters who were his deputies, two councillors, and nearly two dozen benchers. The court used to meet twice a week, on Tuesdays and Fridays, with two to four benchers. Thus, there was a constant rotation of judges. Most of the officials were merchants who combined business with their judicial duties. Judicial procedures (witness and victim statements, bureaucratic correspondence with the authorities, the police, and the institutions of the court, etc.) were cumbersome and time-consuming, and judges delayed the handling of cases. These three factors had a negative impact on judges' preparedness to handle cases effectively. The poor performance of the court (six cases were pending in April 1801, 39 in February 1809, and 52 in July 1813) was reflected in an increase in the backlog of cases.

The court was obliged to prepare detailed monthly reports on the progress of cases and sentences handed down, and the cases heard were approved by the court of assessors of Lithuania, and then by the First Department of the High Court of the Lithuanian gubernia, or governorate. Every month, the presiding judge sent information on cases (not) heard, newly received cases, and arrested individuals in prisons to the authorities of Vilnius governorate, the prosecutor of Vilnius governorate, and the *striapčius*, or prosecutor's assistant, of Vilnius county. The control of the court introduced by the authorities of Vilnius governorate did not ensure a rise in the efficiency of the judges, who followed the established practice of hearing cases. During the Napoleonic wars, the court resumed its activities for a few months and rejected the order of the Russian authorities to impose punishments, such as forced conscription and deportation.

As in the times of the Grand Duchy of Lithuania, the benchers' court of the vogt of Vilnius was still governed by legal jurisdiction and established practices, i.e., it made decisions on the basis of the Statute of Lithuania, the constitutions of sejms, and the Magistrate's law; sentences, however, were also carried out in accordance with the criminal law of the Russian Empire. The order of the authorities of the Lithuanian governorate to the court of 31 July 1799 stated that a theft of property worth more than

twenty roubles was punishable by flogging and forced conscription, provided the convict's state of health was adequate. The convicts of poor health used to be deported to Siberia.

The benchers' court of the vogt acted as a judicial institution of first instance for the townspeople; people of all estates and social layers, denominations and professions had recourse to it through their attorneys-at-law. People went to court with all sorts of issues: merchants sued their helpers, craftsmen appealed against unlawful acts of their apprentices, such as absconding or misappropriation of money and goods, noblemen against insults to their 'honour and dignity', while women appealed for help and security due to the inappropriate behaviour of men. In addition, the court handled cases related to counterfeiting and distribution of fake money, failure of the residents to comply with the demands of the court and the police, customers' claims against manufacturers about poor quality of goods and services, the appeals of the Russian army officers regarding unlawful behaviour of the townspeople (fighting, mugging); it also handled financial debts of the residents and the circumstances of the residents' 'sudden death', i.e., murders, cases of drowning, suicides, etc. Prevalent among criminal offences in the city were thefts, fighting, and various disagreements of professional and familial nature. Cases related to the conversion to a different faith, which was considered a major crime and incurred death penalty according to the Statute of Lithuania, the 1768 constitution of the sejm, and Magdeburg law, should be seen as exceptional.

Gauta 2024 m. birželio mėn.

Priimta 2024 m. liepos mėn.

Virgilijus P u g a č i a u s k a s – Lietuvos istorijos instituto XIX a. istorijos skyriaus mokslo darbuotojas. Mokslinių interesų kryptis – Lietuvos istorija XIX a. pirmoje pusėje (Vilniaus miesto savivalda, prancūzmetis, 1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje).

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Tiltų g. 17, Vilnius, LT-01101

El. paštas: virgilijus.pugaciauskas@istorija.lt

ORCID: 0000-0002-8115-118X